

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Розглянуто різноманітні підходи до поняття політичної культури, його структури. За умов демократизації політичного життя культура електорального процесу визначається як один з найважливіших для здійснення модерних досліджень компонентів політичної культури. Простежується еволюція концептуальних інтерпретацій політичної культури за умов постмодерних трансформацій у світовому політикумі.

Ключові слова: політична культура, електоральний процес, концепції політичної культури.

Полищук И.А.

ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Рассмотрены различные подходы к понятию политической культуры, ее структуры. В условиях демократизации политической жизни культура электорального процесса определяется как один из важнейших для осуществления современных исследований компонентов политической культуры. Раскрывается эволюция концептуальных интерпретаций политической культуры в условиях постмодерных трансформаций в мировом политикуме.

Ключевые слова: политическая культура, электоральный процесс, концепции политической культуры.

Polishchuk I.

THE NOTION AND STRUCTURE OF POLITICAL CULTURE

Different approaches to the notion of political culture, its structure are considered in the given paper. According to the democratization of the political living, the culture of electoral process is defined as one of the most important components of political culture to conduct modern research. The evolution of political culture conceptual interpretations in postmodern transformations in the global political society is shown.

Key words: political culture, electoral process, political culture concepts.

Актуальність розгляду поняття та структури політичної культури диктується тими оригінальними політичними процесами, свідками та учасниками яких ми стали нещодавно. Найтриваліша в історії України президентська електоральна кампанія 2004 року, парламентські кампанії 2006, 2007 рр. змусили інакше подивитися на, здавалося, звичайні речі і явища. Українці, безумовно, продемонстрували всьому світові, що належать до родини європейських народів та рухаються в бік демократії, рішуче долаючи рудименти авторитарної спадщини, на практиці випробовуючи механізми правової держави. Рішучий народний виступ проти фальсифікації результатів виборів 21 листопада 2004 року засвідчив, що в політичній культурі нашого народу відбуваються помітні трансформації від панування пасивних споглядальних настанов до утвердження активістської моделі політичної поведінки. За умов важливих змін в політичній свідомості наших громадян українська політична наука має активно досліджувати політичну культуру електорату України. Сьогодні дуже важливо осмислити ті доленосні зміни, що відбуваються в політичній культурі української нації, уточнити категоріальний арсенал майбутніх ґрунтовних досліджень цікавих політичних феноменів сучасності. Останнім часом різко актуалізувалися проблеми вивчення політичної культури, яка віддзеркалює

специфічно людський аспект функціонування політичних відносин. Розширення ступеню свободи в сучасних нових демократіях, передусім в українській демократії, активізувало дослідження суб'єктивного фактору. На мій погляд, саме концепція політичної культури дозволяє в перспективі визначити ті нові контури майбутньої політичної реальності, яка почала торувати собі шлях у 2004 році.

Концепція політичної культури має інтегративний характер. У цьому полягає її головна перевага над, скажімо, концепціями політичної свідомості. Політико-культурна концепція охопила низку явищ політичного життя, які до цього розглядалися ізольовано-історично: детерміновані цінності та норми, психологія нації, кроскультурні взаємодії тощо. Причому концепції політичної свідомості не змогли інтегрувати ці явища.

Натомість концепція політичної культури дозволила також вийти за межі інституціоналізму та висвітлити власне людський аспект функціонування та розвитку політичних відносин. Це мало важливе значення для подолання влади знеособлених структур та розвитку активності соціальних суб'єктів.

Зазначимо ще одну важливу особливість цієї концепції – вона дозволяє зрозуміти специфіку національного політичного життя через аналіз традицій, історичного досвіду народу, своєрідної системи цінностей. Відомий сучасний англійський політичний мислитель Дж. Грей у цьому зв'язку зауважує: „...Стабільне або реальне громадянське суспільство не може бути в своїй основі багатокультурним – для свого нормального існування протягом поколінь воно мусить мати скріплювальну тканину **спільної культури**. Спільна культура не обов'язково потребує єдиної релігії, та, звичайно, вона не передбачає етнічної гомогенності, але вона потребує дотримання певних норм та правил поведінки, та в наш час її зазвичай виражає єдине національне почуття” [1,с.56].

Без перебільшення можна констатувати, що на теперішній момент в політичній науці сформувалася політична культурологія, яка висувається на роль своєрідної теорії пізнання, головним принципом якої стає **культурний детермінізм**. Отже, розпочнемо з розгляду різних підходів до поняття політичної культури.

Політична культура (від латинського *cultura*, вирощування, виховання, освіта, розвиток) належить до числа феноменів, які вже досить тривалий час знаходяться в центрі уваги філософів, істориків, політологів та інших суспільствознавців. Політична культура як соціальне явище виникла раніше, ніж оформилося саме поняття, – з формуванням перших у світі державних утворень у IV-III тисячолітті до н.е. Певні елементи політичної культури вивчалися Платоном, Аристотелем ще в часи античної епохи. [2,с.45] В новий час увагу проблемам, пов'язаним з політичною культурою, приділяли Н.Макіавеллі, Ш.Монтеск'є. В XIX столітті політична культура знайшла своє важливе місце у дослідженнях багатьох вчених, які розробляли поняття „національний характер”.

Категорія „політична культура” уперше в більш-менш цілісному вигляді розглядалася в працях німецького історика та політичного філософа Й.-Г. Гердера. У XIX столітті це поняття зустрічається в роботах професора Московського університету В.Гер'є та професора Казанського університету В.Іванівського, американського суспільствознавця Е.Джеймса та ін. Значну увагу проблемам, що належать до сфери політичної культури приділяли А.Токвіль, К.Мангейм та інші. Помітний вплив на становлення поняття політичної культури мала систематизація К.Марксом чинників політичного розвитку суспільства. Великий внесок у розвиток концепції політичної культури зробив М.Вебер, який по суті справи сформулював її теоретичну предтечу – концепцію „суб'єктивно мотивованої соціальної дії” та привернув увагу до вивчення цінностей як каталізаторів соціальних змін.

Інтерес до феномена політичної культури корениться не тільки в теоретичних пошуках. Однією з причин посиленого інтересу до політичної культури стали власне безпрецедентні політичні проблеми, що виникали протягом усього XX сторіччя.

Зазвичай виділяють три періоди найбільшого інтересу до даного явища. По-перше, 20–30-ті роки, коли провідною стала тема досягнення соціальної стабільності; по-друге, це

60-ті роки, що поставили на порядок денний реформу політичної системи відповідно до соціальної перебудови, і, по-третє, це кінець 80-х – початок 90-х років – розпад СРСР і трансформаційні процеси у Східній і Центральній Європі .

Якими ж є основні підходи до визначення поняття „політична культура”? Наведемо найбільш поширені думки науковців, які сформувався протягом останнього часу.

Розповсюджена інтерпретація поняття „культура”, у тому числі й „політична культура”, яка складає його основну частину, полягає в наступному: „ у людей в процесі навчання та накопичення ними власного досвіду формуються більш-менш сталі, типові для певної спільноти „зразки” орієнтацій по відношенню до політичної системи, її інституцій, інших учасників політичного процесу, а також по відношенню до самого себе.” На думку відомого американського політолога Л. Пайя, „ці орієнтації, які задають порядок та надають значення політичному процесу та управляють поведінкою в політичній системі, і є політичною культурою” [3, р.218]. У певному сенсі поділяють цю думку щодо визначення поняття політичної культури автори Політологічного енциклопедичного словника: „Політична культура – частина загальної культури, яка формується і виявляється в процесі політичного життя; історично і соціально зумовлений продукт політичної життєдіяльності людей, їх політичної творчості, який відбиває процес опанування суспільством, націями, класами, іншими соціальними спільнотами та індивідами політичних відносин, а також розвиток їх власної сутності і діяльнісних здібностей як суб’єктів політичного життя” [4, с.263]. Тобто політична культура є спільною частиною існування двох соціальних систем: політичної та культурної. Через політичний свій зріз культура суспільства впливає на характер політичних стосунків, а ті, в свою чергу, чинять зворотній вплив на культуру суспільства. Як частина культурної системи суспільства політична культура охоплює ті культурні елементи, які стосуються політичних процесів. У той самий час, як чинник політичної системи політична культура концентрує в собі соціально-психологічні фактори політичного життя.

Г.Алмонд в аналізі політичної культури дотримувався функціонального підходу та розглядав політичну культуру як важливу частину політичної системи, передусім як *психологічний феномен*. На його думку, кожна політична система є включеною в особливий взірць орієнтацій на політичні дії, що і є політичною культурою. С. Верба, розвиваючи цю думку, висловив припущення, що політична культура суспільства складається з системи емпіричних переконань, експресивних символів та цінностей, що визначають ситуацію, в якій відбувається політична дія. Вона формує суб’єктивну орієнтацію на політику.

Г.Алмонд та С.Верба висловили думку, що політична культура обмежується сферою свідомості та є сукупністю психічних станів індивіда, які виявляються на трьох рівнях: когнітивному (пізнання), афективному (емоції) та оціночному (судження). Тобто засновники концепції політичної культури зводять її до сукупності сталих політичних уявлень, переконань, почуттів та оцінок. Тобто вони наголошують на суб’єктивних рисах політичної культури і не включають до неї політичну діяльність. Сформульоване Г.Алмондом і С.Вербою визначення політичної культури вважається класичним. [5,с.498]

А.Кардинер та С.Вайт на противагу згаданим вченим навпаки акцентують увагу на об’єктивному аспекті цього явища, а саме на політичній діяльності та поведінці носіїв політичної культури.

Є.Вятр та Д.Пол переконані, що разом із „зразками” політичної свідомості до політичної культури обов’язково мають бути включені й „зразки” політичної поведінки. На їх погляд, далеко не все в нашій діяльності контролюється та фіксується свідомістю, що дає можливість стверджувати, що не всі моделі поведінки індивідів та груп можна пояснити моделями їхньої свідомості. Приблизно таку саму позицію зайняв відомий історик та політолог Р.Такер : „Культура є звичним образом життя суспільства, який включає як загально прийняті способи мислення, переконання, так і загально прийняті взірці поведінки. Політична культура – це ті елементи культури, які мають відношення до

правління та політики.”[6,с.7]. При цьому важливо підкреслити, що йдеться про свідомість та поведінку як індивідів, так і різних спільнот, включаючи соціальні класи та нації.

Сучасний російський політолог Л.Іонін пропонує таке визначення поняття „політична культура” : „це сукупність настанов, вірувань, почуттів та всього іншого, які надають політичним явищам порядок та сенс та у підсумку управляють поведінкою. Вона включає в себе, відповідно, політичні ідеали та норми. Вона представляє собою, так би мовити, суб’єктивний вимір політики. Це політичне в індивідах. Вона пов’язує особу та політичні інститути, особу та політичну систему.

Це доволі загальне та не завжди визначене поняття. Щоб відчутти, що таке політична культура, можна назвати теми, які підходять під названу рубрику: політичні традиції, політичні ідентифікації, притаманні класам та групам типи політичної поведінки, формальні та неформальні аспекти політичного процесу, ступені знання або незнання політичних зв’язків та процесів, політичні забобони, політичні оцінки і т.д. і т.п.” [7, с.127]

Гадаю, що такі формулювання потребують деяких уточнень та доповнень, адже в такому вигляді є неповними.

На мій погляд, **політична культура** – це сукупність типових, відносно сталих знань, уявлень, настанов, переконань, цінностей, орієнтацій, зразків поведінки, символів, яка склалася внаслідок історичного досвіду попередніх генерацій національної (соціальної) спільноти, транслюється від покоління до покоління, але має істотний трансформаційний потенціал та виявляється в діяльності суб’єктів політичного процесу та у функціонуванні політичних інститутів. На таке визначення поняття „політична культура” надихають нещодавні події в Україні, які отримали назву „помаранчева революція”. Небайдужа, активна політична поведінка величезних мас людей, які вийшли на майдани українських міст, щоби захистити свій політичний вибір, продемонструвала істотні зміни в політичній культурі українців, які нарешті відмовилися від своєї минувшини, що концентрувалася у фразі „моя хата з краю, нічого не знаю.”

Політична культура — це явище поліструктурне та багаторівневе. Існують різноманітні зв’язки політичної культури з різними суспільно-політичними процесами, які й визначають її складну побудову та організацію. Різноманітні внутрішні структури політичної культури відображають технологію формування політичної поведінки суб’єктів, становлення культурного цілого (тобто політичної культури окремої країни, регіону), наявність різноманітних субкультурних утворень тощо.

Одна із структур розкриває різноманітні способи ціннісної орієнтації людини на світоглядному рівні, коли вона свої індивідуальні уявлення про політику інтегрує в своє світосприйняття, на громадянському рівні, коли індивід поступово починає усвідомлювати свій політичний статус, свої політичні права та інтереси, а також обов’язок органів державної влади їх захищати, на власне політичному рівні ціннісних уявлень, коли людина виробляє власне ставлення до конкретних форм правління, політичного режиму, до своїх політичних однодумців та опонентів і т.ін.

Складність полягає в тому, що на кожному з цих рівнів у індивіда можуть виникати доволі суперечливі політичні уявлення. Причому ставлення до конкретних політичних подій змінюється, як правило, значно швидше аніж світоглядні засади. Через це сприйняття нових цілей та цінностей, переосмислення історії відбувається вкрай нерівномірно. Все це надає формуванню та розвитку політичної культури додаткову складність та суперечливість. А ступінь відповідності рівнів ціннісної орієнтації безпосередньо визначає характер цілісності та внутрішньої неоднорідності політичної культури.

Різність у виборі людьми тих чи інших ціннісних орієнтирів та форм політичної поведінки у чималій мірі залежать від приналежності до соціальних (класи, прошарки, страти), національних (етнос, нація, народ), демографічним (жінки, чоловіки, молодь,

літні), територіальним (населення певних районів та регіонів), ролевим (еліта чи електорат) та іншим (релігійні, референтні та ін.) групам. Виникнення у індивідів ціннісних орієнтацій та відповідних форм поведінки на ґрунті групових цілей та ідеалів перетворює політичну культуру в сукупність субкультурних формувань, що характеризуються наявністю у їх носіїв істотних або несуттєвих відмінностей у ставленні до влади та держави, правлячим партіям, способів політичної участі.

У конкретних країнах найбільший політичний вплив можуть мати найрізноманітніші субкультури (наприклад, релігійні субкультури в Північній Ірландії та Лівані або етнічні в Азербайджані, колишній Югославії тощо). В цілому ж найбільше значення для життя і політичного розвитку суспільства має субкультура політичних лідерів та еліт, яка визначає характер виконання її носіями спеціалізованих функцій з управління політичною системою.

У цьому сенсі найбільш важливими елементами даної субкультури є здібності політичних лідерів та представників еліти представляти інтереси пересічних громадян (та передусім не перетворювати власне суспільне положення в спосіб досягнення лише індивідуальних цілей), їхні професійні управлінські здібності та якості, а також ті риси й властивості, які дозволяють їм набути та підтримувати авторитет, переконати громадськість у думці, що їхнє високе місце у владній вертикалі належить їм невипадково.

Взагалі уявлення про **структуру політичної культури** змінюються в науковій літературі в залежності від розуміння різними авторами співвідношення понять „політична культура”, „політична свідомість” та „політична ідеологія та психологія.” Оскільки політична культура включає в себе політичну діяльність, неусвідомлені архетипи поведінки, то це поняття є, без сумніву, ширшим поняття політичної свідомості. До складу політичної культури входять не всі елементи свідомості, а лише ті, які представляють з себе сталі та повторювані зразки.

Елементи структури політичної культури можуть розглядатися з точки зору функціональної значимості. Йдеться про „ядро” політичної культури, про той субстрат, який має транзитивний характер та передається з покоління в покоління. Це своєрідний фундамент або, кажучи мовою Джона Грея, „скріплювальна тканина” політичної культури тієї чи іншої нації. [1, с.56].

Цікава точка зору Е.Я.Баталова про те, що задля формування уявлення про структуру політичної культури необхідно визначити систему існуючих суб'єкт-об'єктних відносин, що складаються в ході політичного процесу. Це дозволить виокремити „культурний субстрат”, який представляє з себе найбільш повторювані та сталі елементи цих відносин, що безпосередньо проявляються в уявленнях, настановах, які притаманні суб'єктам політичного процесу, а також в їхній політичній поведінці [8, с. 135].

Політична культура характеризується як така, що має подвійну сутність, вона являє собою, з одного боку, підсистему політичної системи суспільства, а з іншого боку, підсистему його загальної культурної системи. Це спільне поле функціонування двох систем суспільства: політичної та культурної. Через нього суспільна культура впливає на характер політичних стосунків, а ті, в свою чергу, здійснюють зворотній вплив на культуру суспільства.

Російський політолог Р.Мухаєв виділяє наступні 4 блоки елементів політичної культури, які в комплексі віддзеркалюють її змістовне значення : 1) політичні орієнтації, ідеали, погляди, знання, почуття, переконання та навички, 2) політичні норми, традиції, мова, звичаї, символи, стереотипи політичного життя, 3) політична поведінка та участь, 4) зрілість політичних відносин у суспільстві [9, с. 259].

На мій погляд, Р.Мухаєв досить комплексно структурує поняття „політична культура”. Дійсно, поняття „політична культура” охоплює не лише політичну свідомість, але й політичну поведінку. Лише будучи пов'язаними з готовністю до політичної дії, тобто в якості компонента соціальної установки, знання і уявлення про політичну систему або окремі її елементи набувають ознак політичної культури. Інакше ці знання та емоції

можуть бути віднесені до політичної свідомості, але не до політичної культури. На відміну від політичної свідомості, яка є психічним відображенням політичної реальності й виконує функцію орієнтації людини в сфері політики, політична поведінка являє собою взаємодію індивіда з політичним середовищем і має на меті адаптацію до цього середовища або його зміну. Політична поведінка інколи носить імпульсивний характер, відбувається без регулятивного впливу політичних орієнтацій. З іншого боку, політичні орієнтації, зафіксовані під час опитувань, можуть не знаходити свого втілення в поведінці через відсутність необхідних для цього умов. Отже, свідомість на стільки включається в політичну культуру, на скільки вона обумовлює поведінку громадян.

Поняття „політична культура” охоплює не всю політичну свідомість і не всю політичну поведінку, а лише їх сталі, типові прояви. Окрім раціональних, логічних чинників політичної поведінки, вона включає й позасвідомі, афективні аспекти: типові прояви в політиці темпераменту, емоцій.

Пізнавальна цінність вже згаданого визначення політичної культури засновника її концепції Г. Алмонда полягає в тому, що воно містить інформацію про структуру даного явища, вказує на критерії, які окреслюють і водночас диференціюють політичну культуру та її предметне поле.

Вирізняючи політичні орієнтації-настанови як форми індивідуального буття політичної культури, Г. Алмонд водночас розподіляє їх за об'єктами, до яких відносить самого суб'єкта орієнтації – „Я” і політичну систему. Остання, в свою чергу, розкладається ним на три класи об'єктів:

- специфічні ролі, або структури, такі як законодавчі і виконавчі органи;
- носії ролей, такі як окремі монархи, законодавці і адміністратори;
- конкретні публічні політичні події, рішення та їх виконання.

Об'єкти, які складають предметне поле політичної культури, знаходять своє відображення у відповідних формах свідомості – уявленнях, почуттях, оцінкових судженнях. В дослідженні Г.Алмонда і С.Верби структура політичної культури набула вигляду сукупності запитань, спрямованих на отримання наступної інформації.

1. Якими знаннями про політичну систему взагалі і її „конституційними” характеристиками зокрема індивід володіє? Яке його емоційне ставлення до цих характеристик? Які його думки і судження про них?

2. Якими знаннями щодо політичних структур, еліт і лідерів він володіє? Які його почуття і думки стосовно цих структур, еліт і лідерів?

3. Що він знає про локальний рівень політики, про структури, індивідів і рішення цього рівня? Які його почуття і думки про них?

4. Якою мірою він усвідомлює себе членом своєї політичної системи? Що знає про свої права, обов'язки і можливості впливати на прийняття рішень? Які норми участі та поведінки він визнає і використовує? [10, с.37]

Ніби продовжуючи міркування засновників концепції політичної культури, російський суспільствознавець А.І.Дженусов розширив аналітичну перспективу структурування поняття „політична культура”. Він запропонував розглядати специфіку структури різних суб'єктів політичної культури (особистості, партії, суспільства). Оцінка рівня розвитку політичної культури особистості, на думку названого автора, визначається:

- рівнем загальної освіти, який робить можливим підвищувати рівень політичної компетентності, оскільки остання є також специфічним проявом загальної культури в політичній сфері;

- рівнем знання про політику, потребою в отриманні інформації;
- участю в суспільно-політичній діяльності (пасивна - активна);
- досвідом і вмінням суб'єкта політики прогнозувати політичні події, керувати соціально-політичними процесами, впливати на діяльність державних органів та інше;

- цінностями та цілями політичної діяльності (абстрактні - конкретні, відкриті - закриті, підвищення стабільності суспільства - дестабілізація, підвищення життєвого рівня всього населення країни - збагачення за рахунок інших);

- засобами використання (законні – незаконні, мирні – насильницькі);

- дотриманням моралі, закону, етичних норм.

Відповідно особа з високим рівнем політичної культури буде:

- мати високий рівень загальної і політичної освіти, стійкий інтерес до внутрішнього та міжнародного життя (один із проявів – регулярне читання газет, журналів, перегляд телепередач з відповідної проблематики);

- усвідомлюючи цілі, активно брати участь у політичній діяльності за допомогою громадських та державних організацій, ефективно реалізувати не тільки власні, групові, але й суспільно важливі цілі;

- діяти в рамках законності, не зачіпаючи прав і свобод інших суб'єктів політики;

- уникати погроз і шантажу, використовувати переговори, переконування, узгоджені з іншими соціальними суб'єктами політики;

- відповідально виконувати обіцянки та обов'язки, поважати інтереси і традиції своїх партнерів.

Відповідно, низький рівень політичної культури виражатиметься у відсутності загальної та політичної освіти, досвіду політичної діяльності, невмінні виявити і досягти за допомогою політичної системи своїх та спільних цілей, порушенні законів, у безвідповідальності.

Структура політичної культури суспільства, за версією А.Дженусова, складається з наступних елементів:

- рівня освіти населення і можливості його отримання, гуманістичної спрямованості політичної соціалізації;

- свободи в розповсюдженні та отриманні різноманітної політичної інформації;

- ефективності вирішення політичними інститутами, урядом питань задоволення потреб населення;

- ідеалів і цілей суспільства, різних соціальних груп, уряду та їх узгодження;

- наявності реальної можливості для всіх громадян брати участь в політичному житті, наявності конкуруючих політичних партій з багаторічним досвідом роботи;

- захищеності населення від свавілля влади, зазіхань злочинців;

- наявності легальних можливостей для населення регулярно контролювати і змінювати владу шляхом виборів, якщо остання не реалізує належним чином суспільні інтереси;

- дотриманні етики, моралі суб'єктами політики.

Показники кожного з цих факторів можна вимірювати за трьохбальною шкалою: низький, середній, високий. Високі показники з окремих елементів не завжди є благом. Так, надмірна свобода може породжувати хаос, дезорганізацію. Високі оцінки по всім показникам свідчать про завершення формування цілісної системи політичної культури суспільства і реалізації з її допомогою відносно стійких позитивних факторів впливу на політичний процес [11, с.115-118].

Такий підхід до аналізу політичної культури є досить конкретним і багато в чому універсальним, оскільки дозволяє вивчати політичну культуру не тільки суспільства в цілому, але й соціальних груп, окремих громадян. Дослідження структурних елементів кожного суб'єкту дозволяє повніше з'ясувати політичні ролі та функції, які ним виконуються. А розкриття системного взаємозв'язку елементів політичної культури надає можливість не тільки прогнозувати політичний процес в країні, але й впливати на нього. Суб'єктами політичної культури виступають класові та соціально-культурні спільноти людей, деякі з них в переломні періоди суспільного розвитку створюють соціокультурний авангард інноваційних змін.

Проте, як на мене, останні особливості політичних процесів, які пов'язані з виборчими кампаніями, особливо в Україні в 2004 році, вимагають збільшити їхній „статус” як найважливіших індикаторів політико-культурних змін. Пригадаємо, що у відомій статті Френсіса Фукуяма „Кінець історії” розглядалися економічні та політичні наслідки перемоги західного лібералізму. Головний зміст статті полягає в твердженні про загальнолюдське універсальне значення культурно-політичного досвіду Європи, який був перероблений у відповідності з традиціями азійських та американських суспільств. Ф.Фукуяма визначає його як політичний лібералізм, хоча сам термін є доволі умовним. Йдеться про традицію, що починається від Д.Локка, А.Сміта, Т.Джефферсона та концентрує такі цінності як *вільні вибори інститутів влади*, система „стримувань та переваг”, розподіл влади, правова держава та рівність усіх громадян перед законом, особисті свободи та захист прав меншостей. Ці універсальні цінності, пристосовані до національно-культурних умов певної країни, можуть виступити показниками зрілості та демократичності політичної культури того чи іншого суспільства.

Виходячи з вищевикладеного, можна зазначити, що **структура поняття „політична культура”** в концентрованому вигляді складається з трьох основних змістовних блоків: 1) культури політичної свідомості (політичні знання, інтереси, уявлення, переконання, цінності, звичаї, традиції, норми, настанови); 2) культури політичної поведінки (участь у політичному житті, політична діяльність); 3) культури функціонування політичних інститутів (культури електорального процесу, культури прийняття та реалізації політичних рішень, культури врегулювання політичних конфліктів).

Висновок, який можна зробити, полягає в тому, що концепція політичної культури залишається доволі плідотворним, евристично насиченим напрямком наукових пошуків, який, проте, потребує модернізації в напрямку знаходження найбільш адекватних теперішнім політичним процесам категоріальних індикаторів, що дозволять найбільш яскраво відтворити та дослідити складні політичні явища та феномени, притаманні нашій швидкоплинній сучасності.

У зв'язку з цим хотілося б підкреслити, що культура електорального процесу на сьогодні є одним з **найперспективніших напрямів проведення подальших політичних досліджень**, адже дозволяє зрозуміти змістовний вектор одного з детермінаційних – виборчого процесу. Остання кампанія з виборів Президента України, що відбулася в 2004 році, продемонструвала необхідність проведення ґрунтовних розвідок, спрямованих на вивчення трансформаційних зрушень в політичній культурі українського електорату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грей Дж. Поминки по просвещению: Политика и культура на закате современности / Дж.Грей. – М.: Праксис, 2003. – 368 с.
2. Платон. Держава // Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юридичних вузів і факультетів/ Уклад., заг. ред.- проф., д-р істор. наук Г.Демиденко. 2-е вид., доп. і змін. – Х.: Легас, 2002. – 463 с.
3. Pye L. Political Culture / L. Pye // International Encyclopedia of Social Sciences. N.Y. – 1961. – v.12. – P. 218.
4. Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. Шемшученка, В. Бабкіна. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
5. Almond G. and Verba S. The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations / G. Almond // Princeton, N.J. – 1963. – 128 p.
6. Political Culture and Leadership in Soviet Russia. From Lenin to Gorbachev / R. Tucker. – N.Y., L. 1987. – 217 p.
7. Ионин Л.Г. Политическая социология / Л.Г. Ионин. – М.: Прогресс, 1999. – 279 с.
8. Баталов Э.Я. Политическая культура современного американского общества / Э.Я.Баталов. – М.: Наука, 1990. – 336 с.
9. Мухаев Р.Т. Политология: учебник для вузов / Р.Т. Мухаев. – М.: „Издательство ПРИОР”, 2000. – 430 с.

10. Алмонд Г. Гражданская культура и стабильность демократии / Г. Алмонд, С. Верба // Полис. – 1992. – №4. – С. 122–134.
11. Дженусов А.И. Различие структур и уровней развития политической культуры / А.И. Дженусов // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – №4. – С.115-118.

© Поліщук І. О., 2009.